

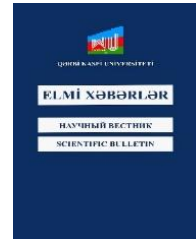
Scientific Bulletin, № 2, 2021, pages 124-132

Aferin Ali Abbasova, ismayilovasevda38@gmail.com

Western Caspian University

DOI: doi.org/10.54414/qkba2324

e-ISSN: 2789-4614

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONCEPTS OF TRUST AND CONFIDENCE IN PSYCHOLOGY

ABSTRACT

In the article, it is shown that in psychology, they have been tried to explain the differences and similarities between the concepts of trust and confidence. The author also brings to focus on analyzing the psychological analysis of the concepts of trust and confidence in the different systems of sciences. In the article, it is noted by researchers while it is explaining the essence of the problem of trust in psychology, trust is not only a concept but also it is having a social and interpersonal function in human relations. By the author also is shown that belief is one of the most important components in the structure of the spiritual world of person existing.

In the article analysis of the works devoted to the studying of the concepts of trust and confidence shows that these two concepts require serious scientific research as a psychological problem.

Key words: The concept of trust, the concept of belief, ethical category, philosophical ethics, moral category, psychological analysis, comparative analysis, moral value, moral consciousness, moral attitude, analysis, object, subject

PSIXOLOGİYADA ETİMAD VƏ İNAM ANLAYIŞLARININ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

XÜLASƏ

Məqalədə göstərilir ki, psixologiyada etimad və inam anlayışlarını fərqli və oxşar tərəflərini izah etməyə çalışıblar. Həmçinin, müəllif etimad və inam anlayışlarının ayrı-ayrı elmlər sistemində psixoloji baxımdan təhlilini diqqət mərkəzinə gətirir. Məqalədə psixologiyada etimad probleminin mahiyyətini açarkən, tədqiqatçılar etimadı yalnız anlayışlar kimi yox, həm də onu insan münasibətlərində sosial və şəxsiyyətlərarası funksiya daşdığı qeyd olunur. Eləcə də müəllif tərəfindən inam insanın mənəvi aləminin strukturunda yer tutan ən önəmli komponentlərdən biri olduğu göstərilir.

Məqalədə etimad və inam anlayışlarının öyrənilməsinə həsr olunmuş işlərin təhlili göstərir ki, bu iki anlayış psixoloji problem olaraq ciddi elmi araşdırma tələb edir.

Açar sözlər: Etimad anlayışı, inam anlayışı, etik kateqoriya, fəlsəfi etika, əxlaq kateqoriya, psixoloji təhlil, müqayisəli təhlil, əxlaqi dəyər, əxlaqi şüur, əxlaqi münasibət, təhlil, obyekt, subyekt

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПЦИЙ ДОВЕРИЯ И УВЕРЕННОСТИ В ПСИХОЛОГИИ

РЕЗЮМЕ

В статье показано, что автор пытается объяснить различия и сходства в психологии между понятиями доверия и уверенности. Он также акцентирует внимание на психологическом анализе концепций доверия и уверенности в различных системах наук. Объясняя природу проблемы доверия в психологии, исследователь отмечает, что доверие является не только концепцией, но также выполняет социальную и межличностную функцию в человеческих отношениях. Автор также утверждает, что вера является одним из важнейших компонентов в структуре духовного мира человека.

Анализ работ, посвященных изучению понятий доверия и уверенности в статье, показывает, что эти два понятия требуют серьезного научного исследования.

Ключевые слова: Понятие доверия, понятие веры, этическая категория, философская этика, моральная категория, психологический анализ, сравнительный анализ, моральная ценность, моральное сознание, нравственное отношение, анализ, объект, субъект

Antropoloji elmlər sistemində, etimad və inam anlayışlarını adətən, əxlaqi-etik kateqoriyalara aid edirlər. Etimad kateqoriyasının etik-fəlsəfi təhlili tək konkret insanların arasında münasibətlərin öyrənilməsinə deyil, həm də şəxs və cəmiyyət, şəxs və dövlət, şəxs və kollektiv, millətlər və dövlətlərarası münasibətlərin tədqiqinə yönəlmişdir. Bununla əlaqədar etimad və inam anlayışını bütöv psixoloji hadisə kimi dərk etmək zərurəti yaranır (1, səh.243).

Psixoloji ədəbiyyatlarda əksər tədqiqatçılar (B.Rutkovski, Y.Yançev V.Qubenko) etimad və inam anlayışlarını fərqli və oxşar tərəflərini izah etməyə çalışıblar.

Fəlsəfi etikada etimad insanlar arasında mənəvi münasibətləri əks etdirən etik kateqoriya kimi götürülür. Tədqiqatçılar eyni zamanda qeyd edir ki, etimad kateqoriyası əslində Aristotel, Spinoza, Kant və Hegelin fəlsəfi-etik sistemlərində təqdim olunmayıb. Bu filosoflar öz işlərində həmin hadisəyə toxunublar, lakin onu xüsusi qeyd etməyiblər.

Etimada həsr olunmuş çox azsaylı etik tədqiqatlarda, ilk növbədə onun sosial mənşəyi qeyd olunur. Hesab olunur ki, etimad-əxlaqi şüurun uzunmüddətli inkişafı nəticəsində şəxsiyyətlərarası konkret münasibətlər praktikasından yaranır, sonradan isə fəlsəfəyə müstəqil anlayış kimi daxil olaraq nəzəri təhlil obyektinə çevrilir.

Psixoloji ədəbiyyatlarda “etimad göstərmək” (latın dilində-credo) – “ürəyimi verirəm” və ya “ürəyimə qoyuram” mənasını verir (5, s.365).

Aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, etimad anlayışında etik nöqtəyi-nəzərdən insanların həm şəxsi, həm ictimai həyatında könüllü qarşılıqlı öhdəliklərlə bağlı olan əxlaq normaları ənənəvi olaraq əks olunur. Etimadlı münasibətlər dedikdə, qarşılıqlı könüllü öhdəçiliklə, mənəvi borca əsaslanan münasibətlər nəzərdə tutulur. Bu öhdəliklər nəticə etibararı ilə bəşəriyyətin uzunmüddətli inkişafı ərzində əldə olunub və cəmiyyət tərəfindən şəxsiyyətə təqdim olunur. Lakin, bu kateqoriyanı işləyən bütün müəlliflər qeyd edir ki, etimad mənəvi şüurun keyfiyyətcə xüsusi bir halıdır ki, insanın davranışının motiv və stimulları olan mənəvi hiss və fikirləri özündə birləşdirir. Bu kontekstdə etimad mənəvi münasibətlərin tənzimləyicisi qismində çıxış edir və filosoflar məhz bunda onun əsas funksiyasını görürlər. Beləliklə, belə bir qənatə gələ bilər ki, etimad insanın digər insanlarla xarici əlaqələrin subyektiv sferasına daxil olur və bu münasibətlərin tənzimlənməsi funksiyasını yerinə yetirir.

Ümumiyyətlə, fəlsəfi etikada bir sıra tədqiqatlar var ki, etimad problemi əxlaqın etik kateqoriyası kimi öyrənir və bunun başqa elmlərin kateqorial aparatından çıxarır. Burada problemin əsas məzmunu etimad hadisəsinin mahiyyət xarakteristikasını ayırd etməkdir. Məsələn, B.Rutkovskinin nöqtəyi-nəzərindən etimad elə bir əxlaqi anlayışdır ki, bu hər hansı bir şəxsə digər şəxsin namuslu, düzgün, sədaqətli, məsuliyyəti olmasına əminliyindən sonra yaranır (9, s.12).

B. Rutkovski etimadın formalaşmasının obyektiv və subyektiv şərtlərini

təyin etməyə, etimadın digər etik kateqoriyalar arasında spesifikasını və yerini göstərməyə, etimadın sosial funksiyalarını dəqiqləşdirməyə çalışır. Etimad mənşəyinə müraciət edərək, müəllif göstərir ki, təcrübədə o insanların, şüurunun uzunmüddətli inkişafın məhsulu kimi real münasibətlərdən yaranır və hər konkret mədəniyyətdə öz spesifik xüsusiyyətlərinə malikdir. Bu hallara əsaslanaraq, B.Rutkovski etimadın bir tərəfdən, konkret qruplarda şəxsiyyətlərarası real praktik münasibətlərdən, digər tərəfdən-şəxsiyyətin özünüdərk və əxlaqi şüurunun inkişaf səviyyəsindən asılıdır. O qeyd edir ki, etimad əxlaqi şüurun "bir insanın digərinin niyyətinin səmimiliyinə daxili əminliyindən" ibarət keyfiyyətə xüsusi bir vəziyyətdir (9, s.12).

Əxlaqi şüurun xüsusi vəziyyəti olaraq, etimad əxlaqi hiss və fikirlərdən ibarətdir. Məhz buna görə etimad şəxsiyyətlərarası münasibətlərin əxlaqi tənzimləyicisidir. Beləliklə, müəllif etimad anlayışını əks etdirən spesifik obyekt ayırır. Onun fikrincə, bu obyektə əxlaqi münasibətlərin xüsusi tərəfi fiksə edilir. Həmin münasibətlərin spesifikasiası ondan ibarətdir ki, onlar əxlaqi-ənənəvi borcla könüllü qarşılıqlı öhdəçiliklərə əsaslanır və bunlar cəmiyyətin şəxsiyyətə tələbləri nəticəsində yaranır və onun sayəsində etimadın sosial mahiyyətinin vurğulanması üçün əsas kimi çıxış edirlər.

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, etimad anlayışı tək insanlar arasında əlaqələri nəzərdə tutmur, həm də şəxsin daxili subyektiv sferasının bu əlaqələrə münasibətini özündə ehtiva edir. Bununla bağlı B.Rutkovski yazır ki, "əgər şəxsin digər şəxsin niyyətinin səmimiliyinə daxili əminliyi olmasa, əgər bu şəxs digərinin davranışının əxlaq normalarına cavab verəcəyinə inanmasa bu zaman etimada əsaslanmış münasibətlər mövcud ola bilməz" (9, s.14).

Əslində etimad bir insanın digərinin mümkün davranışının proqramlaşdırılmasıdır ki, bu da həmin insanın biliyinə əsaslanır. Digəri haqqında bilik nə qədər dərin və əhatəli olarsa, bir o dərəcədə həmin şəxsin davranışını dəqiq proqnozlaşdırmaq olar. B.Rutkovski, təkid edir ki, etimad hər zaman dərk olunur, halbuki əxlaq dəyəri kimi çıxış edən etimad edilmiş insana münasibətə əsaslandıqı üçün risklə bağlıdır.

Beləliklə, etimadı etik kateqoriya kimi öyrənən müəlliflər onu insan psixikasının rəsonal ifadələrinə aid edirlər. Əlbəttə, etimad anlayışını tam şəkildə başa düşmək üçün onun əksi olan anlayışı dəqiqləşdirmək lazımdır.

Fəlsəfi etika nöqtəyi-nəzərindən etimadın əksi etimadsızlıqdır ki, bu da insanın səmimiyyəti və düzgünlüyünün şübhə altına alan bir haldır. Həmin kateqoriyanı təhlil etməyə çalışsan Y.Yançev diqqətini etimadın digər cəhətinə yönəldir. O da həmçinin etimadı əxlaqi münasibət kimi anlayır, lakin yazır ki, "etimad intim fikirlərin və hissələrin ötürülməsi və ya etimad edən obyektin davranışının öz konkret maraqları və xeyirxahlıq əsasında əxlaq norması ilə ziddiyyət təşkil etməyə və onun əsasında icra olunan hərəkətdir" (5, s.215).

Y.Yançevin fikrincə, "xeyirxahlıq" anlayışı məzmunca etimad anlayışından daha genişdir. Bu səbəbdən onları əlaqələndirmək olar və etimadın

əxlaqi münasibətinin obyektiv təbiəti ziddiyyətli olduğundan, etimad anlayışının mahiyyətinə daha geniş anlam olan xeyirxahlığı əlavə etdikdə etimad insanlar arasında əxlaqi, könüllü, bir-birini tanımağa əsaslanan və konfidensial informasiyanın təhlili prosesidir. O, etimadın mahiyyətində 4 cəhəti ayırd edir:

1. Etimad-insanlar arasında namus, düzgünlük, vicdanlıq və sədaqətə əsaslanan əxlaqi münasibətlərdir;
2. Etimadda bir-birini tanımaq məqamı ayırd edilir;
3. Etimad könüllü, zorakılıq olmayan bir ifadədir;
4. Etimad intim hissələrin və fikirlərin ötürülməsi prosesidir (8, s.230).

Təhlillər göstərir ki, müəyyən ölçüdə etimad insanın digər insanlarla təmasının bütün sosial sferalarına daxildir.

Deməli, etimad etikanın vacib problemi olaraq dünya və insanın bütöv təmasına daxildir. Beləliklə, fəlsəfi etika nümayəndələrinin fikrincə etimadın insanların təmasında özünüaşkaretmə nöqtəyi-nəzərindən hədsiz məhdudluğa malikdir. Bundan əlavə, belə anlayış onun psixoloji mahiyyətini tam əks etdirmir.

Əlbəttə, etimadın bir etik əxlaq kateqoriyası kimi öyrənilməsinin təhlili onun bütün fenomenoloji xarakteristikaları haqqında nəticə çıxarmağa imkan vermir və bu hadisənin fenomenoloji məkanını məhdudlaşdırır. Bu səbəbdən psixoloji etimad və fəlsəfi inam anlayışı arxasında dayanan reallığı dərk etmək zərurəti ortaya çıxır.

Etimad və inam anlayışları arasında etimoloji əlaqə vardır. Lakin bu anlayışların ayırd edilməsi müəyyən nəzəri çətinliklər yaradır. Ona görə ki, inam fenomenini ənənəvi olaraq uzun müddət ərzində yalnız dini dünyagörüşə məxsus kateqoriya kimi tədqiq edirdilər. Allaha inam və etimadı həyatın yaradıcısı və qurucusuna olan inam və etimad kimi qəbul edir, eyni zamanda etimad nisbətən müstəqil elmi kateqoriya kimi əxlaqi-etik kateqoriyalara aid edirdilər.

Bu baxımdan etimad fəlsəfi etika çərçivəsindən kənarında mümkün olmurdu və yalnız insanların ünsiyyət sferasında özünü göstərirdi. Bununla belə etimad kateqoriyası fraqmentar olsa da təhlili heç bir klassik fəlsəfi etik sistemlərdə təqdim olunmamışdır. İzahlı lüğətlərdə təqdim olunan inam və etimad anlayışları bu anlayışların mahiyyətini, fərqli cəhətlərini tam aydınlaşdırmır (onların qismən sinonimlər kimi qəbul edilir) və mənası qaranlıq qalır.

Deməli, bu anlayışlarda hansı reallığın əks olunması haqqında sual qoyulması etimadın bir psixoloji fenomen kimi mahiyyətini anlamağa qismən imkan verir. Bu səbəbdən dil mədəniyyətində fəlsəfədə və fəlsəfi etikada mövcud olan, bu anlayışların izahına həsr olunmuş tədqiqatlara müraciət edərək, bu sözlərin arxasında duran reallığı differensiya etmək, etimad fenomeninin psixoloji və sosial-psixoloji təbiətini anlamaq zərurəti meydana çıxır.

Yalnız son illərdə baxılan kateqoriyanın mahiyyəti anlamına tərəf əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. 1996-cı ildə buraxılmış fəlsəfi lüğətində müəlliflər, dini və dünyəvi elmlərdə inamın öyrənilməsinin təcrübəsini ümumiləşdi-

rərək, inam kateqoriyasının daha geniş və dərin izahını təklif edirlər. Məqalə müəlliflərinin fikrincə inam termini bir neçə mənada işlənir və bu səbəbdən onun toplam mənası insanın yüksək hissiyyata doğru iki əks yolun differensiasiyası üçün yetərli deyil. Burada iki yol göstərilir: a) qapalı dünyaya xarici təcrübə və anlayışlar vasitəsi ilə yol; b) varlığın dolğunluğuna doğru insan ruhunu proobrazlarda, dərk olunan orijinalda birbaşa mövcudluğu vasitəsi ilə keçilən yol. Məhz bu səbəbdən ingilis dilli ədəbiyyatlarda hər iki terminlərin «faith və belief» istifadəsində terminoloji oxşarlıq vardır və bundan çıxış edərək müəlliflər digər dillərə qohum anlayışlar kimi daxil etməyi təklif edirlər.

Etimad və subyektiv əminlik, gözləmə və ümid formalarında, hissiyyat və rəşional obrazların həqiqiliyini qəbul edən bir inam kimi təyin edirlər. Məqalənin təhlili göstərir ki, etimadı “belief” inamın formalarından birinə aid etmək olar. Psixoloji nöqtəyi-nəzərdən etimad və “belief”- inam ümumilikdə subyektiv obyektə münasibəti ilə bağlıdır və onların bərabərsizliyini təxmin etmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, inam və etimad sinonim kimi işlənməsi və onların dialektik vəhdətdə götürülməsi müxtəlif fəlsəfi-psixoloji yanaşmalarda geniş əhatədə tədqiq edilmişdir. İnam qədimdən fəlsəfənin dini dünyagörüşü ilə əlaqə mövzusu idi və bu səbəbdən ona mistik, izah olunmaz qüvvə kimi baxılırdı. Rus filosofu Vişeslavtsevin inam haqqında yazır: «Tarix qanunla deyil, inamla yaradılır. İnam “ümidlərin hipostoz edilməsidir. O bizim qarşımızda, heç bir təcrübədə rast olunmayacaq arzulanacaq və gözlənilən mükəmməlliyi qoyur, hansı ki, “gözəgörünməzdir” o, on yaxşıya, yəni səmaviyə doğru cəhd-dir” (4, s.59). Digər sözlə inam mütləqə (absolyuta) aksioloji münasibətdir, o bizim qarşımızda, heç bir təcrübədə rast olunmayacaq arzulanacaq və gözlənilən mükəmməlliyi qoyur və gözəgörünməzdir.

Fəlsəfə tarixində mövcud inam nəzəriyyələrində bir qayda olaraq üç yanaşma tərzini özünü göstərir. Onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Emosional-inam. Burada inam üstünlüklə bağlı bir hiss kimi götürülür. (Yum, Cems və s.)

2. İntellektual inam. Burada inam intellekt fenomenini kimi izah edilir. (C. St. Mill, Brentano, Hegel və s.)

3. İradənin göstəricisi. Burada inamı iradənin atributu kimi tanıyır. (De-kart, Fixte və s.)

Ümumilikdə, inam kateqoriyası elmin inkişafı istiqamətləri ilə dəyişmişdir. P.Florenski fəlsəfə tarixində əsl inamın 2 formulasını qeyd edir və sonradan bunları inam mərhələsinin konsepsiyasına birləşdirir. Onun fikrincə “inanıram, çünki absurddur” (K.S. Tertullian 160-220), “inanıram ki, anlayım (Avqustin Blajenni 354-430) və “inanmaq üçün əminliyə” nail olmalıyam (Anselm Kenterberiyanski 1033-1109)” tezisləri inamın mahiyyətini açır.

Qeyd edək ki, fəlsəfə tarixində ilk dəfə hələ İ.Kant inamı dini ənənədən ayırmışdır və inamı məntiqlə sübut ola bilməyən, lakin əxlaqi imperativin

əsaslandırılması üçün zəruri olan ağıl mövqeyi kimi təqdim etmişdir. O hesab edirdi ki, inam məqsədə çatma imkanının həqiqətə çevrilməsidir. Onun fəaliyyət prosesində reallaşmasında inam-qəlbin daimi banisidir, son məqsədin imkan üçün təxmin ediləcək şərtədir və bu məqsədin mütləqliyi səbəbindən həqiqət kimi tanınandır. Halbuki, onun mümkünlüyünü və ya mümkünsüzlüyünü biz əvvəlcədən görə bilmərik. Beləliklə, İ.Kant göstərmişdir ki, inam qoyulmuş məqsədlə fəaliyyəti əlaqələndirən vacib şərtədir.

Hal-hazırda bir çox müəlliflər bu fikirdədirlər ki, dini inamla inamın digər növləri arasında mahiyyətə fərq yoxdur. İnam insanın zəruri keyfiyyətidir. O hər zaman məqsədyönlüdür, emosional çalarlıdır və onun müəyyən obyektə vardır. Bu səbəbdən inam tədqiqatçılar tərəfindən insanın davranış xarakterini təyin edən, produktiv şüur halı kimi götürülür. Ən avtoritetli xarici tədqiqatçılardan biri P. Conson yazır: “Yəqin ki, təbii inanmaq tendensiyası mövcuddur. Hər bir insan inanandır. Hamı eyni şeyə inanmır, lakin hər kəs nəyəsə inanır” (4, s.61).

Amerikalı tədqiqatçılar M.Ostou və B.Şarfsteyn hesab edirlər ki, “inanmaq qidalanmaq qədər zəruridir” (4, s.61).

Psixologiya klassikləri arasında inam kateqoriyasının işlənməsində xüsusi yer U.Cemsə məxsusdur. O yazır: “İnam–nəzəri baxımdan şübhə yarada biləcək bir şeydə əminlikdir, inamın ölçü vahidi hərəkətə hazırlıqdır və bu səbəbdən demək olar ki, inam məqsəd uğrunda hərəkətə hazır olmaq deməkdir. Baxmayaraq ki, həmin məqsədin uğurla əldə olunub-olunmayacağı bizə məlum deyil» (4, s.62).

Digər amerikan filosofu C.Santayananın fikrinə görə, ümumiyyətlə heç bir obyekt haqqında bilik həqiqi ola bilməz. O da Platon kimi hissi təcrübədən alınan bilikləri rəy adlandırır və belə hesab edir ki, o, ancaq insanın inamı (*belief*) sayəsində bilik kimi dəyərləndirilir. İnam güclü olanda, bilik ehkama çevrilir. Təsadüfi deyildi ki, C.Santayana hər hansı bir biliyi nisbi hesab edir və onu ehkamlaşdırılmasını «heyvani inam» adlandırır (2).

Müasir dövrdə Q.Ollportun 1960-cı ildə inam haqqında ideyası ümumi qəbul edilib. O hesab edirdi ki, bütün insanlar inanır və inamsızlıq da inamın bir formasıdır. İnam bizim hədd obyektinin reallığına münasibətə keçdiyimiz əminlik və ya təsbitdir. İstənilən pozitiv hisslər mütləq, qaçılmaz olaraq hansısa dərəcədə inam yaradır və bu inam hər zaman hərəkətlərlə müşayiət olunur. Çünki biz inandığımızı icra etmək, həyata keçirməyə çalışırıq.

Məşhur psixoloq E.Frommun da inamın funksiyası və mahiyyəti haqqında fikirləri də çox maraqlıdır. O da hesab edir ki, inam tək teologiyanın predmeti deyil və heç də rəşional düşüncəyə zidd deyil. E.Fromm insanın inamsız yaşaya bilməyəcəyi haqda fikirlə razıdır: “Məgər biz dostlarımıza, sevdiklərimizə, özümüzə inanmamalıyıq? Biz inamsız yaşaya bilərik? Həyatımızın normalarının təşirli olmasına inanmaya bilərik?” Və sonra cavab verir: “Həqiqətən inamsız insan ümidini itirir və özü - öz mövcudluğundan qorxur”

(5, s .62).

Müasir hermenevtika liderləri Pol Riker və Hans Deorq Qadamer inam fenomeni anlayışını əhəmiyyətli şəkildə genişləndirmişdir. Belə ki, Qadamer inamı anlam və tarix problemləri ilə əlaqələndirmiş və gnoseologiyada tutduğu yeri açıqlamışdır. Bu müəllif deyir ki, inam istənilən real öyrənmə və özünüidarətmə aktına daxildir. P.Riker deyir ki, inam ciddi biliklə bağlı olan obyektiv anlayışından fərqli olaraq ekzistensial anlayışdır. Onun fikrinə problem onları birləşdirməkdədir. Həmçinin müəllif inamın şəxsiyyətin dəyər oriyentasiyaları üçün əhəmiyyətini açıqlamışdır. Çünki insan dəyərləri nə subyektiv, nə də obyektivdir. Onlar əhəmiyyətlidir. Lakin dəyər mənasının qiymətləndirilməsi inamın işidir. Beləliklə, inamın mahiyyəti haqqında müasir təsəvvürlərin təhlili göstərir ki, inam psixoloji fenomendir və öz təbiətinə əsasən subyektivdir. Belə ki, insan subyektiv reallığının ayrılmaz atributu kimi çıxış edir. İnsan mövcudluğunun bütün sferalarını inam təşkil edir, məhz o varlıq bütövlüyünün modelləşdirilməsini yerinə yetirir. Onsuz nə yaradıcı fəallıq, nə də şəxsin ümumilikdə inkişafı mümkündür.

Aparılmış tədqiqatlar inam subyektinə və obyektinə təmasını belə təsvir etməyə imkan verir. Etimad haqqında söhbət gərsə, subyektin inam obyektinə müəyyən dəyər münasibətinin qurulması və ya mövcudluğu təxmin edilir və bununla onlar arasında distansyanın götürülməzliyi şərtləndirilir və bu zaman münasibətlər subyekt-obyekt şəklində alır. İnəm haqqında söhbət gəndə ilkin olaraq münasibətlər subyekt-obyekt (S-O) münasibətləri kimi görünür. Lakin onlar belə bir münasibətə keçid ala bilər: S-O-S. Bu onu bildirir ki, qəbul etmə aktı yerinə yetiriləndə, yəni əsl inam qəbulu subyektin, insanın inandığı məzmunla bərabərliyini təxmin edərək eyni zamanda subyektin şüurunun məzmunu da dəyişdirilir. Bu zaman inamın məzmunu mahiyyətə çevrilir. Beləliklə, əsl inam şəxsiyyət sosializasiyasının vacib mexanizmi statusu qazanır. Etimad qismində mövcud olan inam forması digər funksiyaları yerinə yetirir. Buna görə etimadın vacib funksiyası obyektin və subyektin qarşılaşdırılmasıdır. Etimad yalnız ali hissiyyat obyektlərinə nisbətə inam aktından əvvələ gələ bilər.

Bütün bunlar göstərir ki, fəlsəfədə inam kateqoriyasının öyrənilməsinin müasir vəziyyətinin təhlili inam və etimadı ayıraraq, öyrənilən fenomenin nəzəri modelini qurmağa imkan yaradır, eləcə də etimadın insanın həyat sferalarına təsir edən refleksiv fenomen kimi qiymətləndirməyə şərait yaradır.

Ümumilikdə, götursək psixologiyada etimad probleminin mahiyyətini açarkən, tədqiqatçılar etimadı yalnız anlayışlar kimi yox, həm də onu insan münasibətlərində sosial və şəxsiyyətlərarası funksiya daşdığını da qeyd edirlər. Eləcə də inam insanın mənəvi aləminin strukturunda yer tutan ən önəmli komponentlərdən biridir. İnəm insanın idraki qabiliyyətinə, öz zövqünə, qiymətləndirmə qabiliyyətinə və nəhayət, öz əməli fəaliyyətinin motivinə bir vəsitədir.

Beləliklə, inamın əsasında qəbuletmə aktı, etimadın əsasında subyektlə

obyektin təması (toxunması) zamanı yaranan münasibətlə bağlı spesifik vəziyyət (yaşantı, həyəcan) dayanır.

Beləliklə, aparılmış tədqiqatlara əsasən etimadla inam arasındakı fərq ondan ibarətdir ki, inam əsassız olaraq nəyin isə həqiqət kimi qəbul edilməsi ilə bağlıdır. Etimad isə müəyyən etibarlı münasibətlərin davam etdirilməsindən və ya dayandırılmasından ibarətdir.

Ümumilikdə etimad və inam anlayışlarının öyrənilməsinə həsr olunmuş işlərin təhlili belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, hər iki anlayış psixoloji problem olaraq ciddi elmi araşdırma tələb edir.

Ədəbiyyat:

1. Abbasova A. Etimad etik-fəlsəfi anlayış kimi//Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVI Respublika elmi - praktik konfransı, Bakı, 2012, s.243-245.
2. Xəlilov S. "Mənəviyyat fəlsəfəsi"
3. Xəlilov S.S. Azərbaycançılıq məfkurəsi. Bakı: Azərbaycan Universiteti, 2006. 420 s.
4. Зинченко В.П. Психология доверия. Самара: 2001,104 с.
5. Купрейченко А.Б. Психология доверия и недоверия. М.: РАН во Институт, 2008, 564 с.
6. Мальцева А.П. Философия доверия. -Человек. 2012, № 3, с. 19-27.
7. Рутковский Б.А. Понятие доверия в марксистской этике. Дис. канд. филос. наук. Киев: 1987, 187 с.
8. Селигмен А. Проблема доверия: Пер. с англ. М.: Идея-Пресс, 2002,254 с.
9. Скрипкина Т.П. Психология доверия. М.: Академия, 2002, 264 с.